

ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ ВИКЛАДАННЯ РИТОРИКИ

Муратова В.Ф.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

У статті досліджено перекладацький аспект формування риторичної культури майбутніх перекладачів. Важливим аспектом викладання риторики для перекладачів є усвідомлення специфіки різних функціональних стилів, необхідність комплексного підходу до комунікативної, інтелектуальної та професійної діяльності. Крім того, значна увага надається підготовці майбутніх виступів, вмінню студентів систематизувати набуті знання. Риторика розглядається у статті як комунікативний процес, як наукова дисципліна, і як красномовство у широкому сенсі.

Ключові слова: перекладач, риторична культура, функціональний стиль, закономірності мовленнєвої поведінки, техніка мовлення, комунікативний процес.

Вступ. Риторика як навчальний предмет ґрунтується на використанні матеріалів з історії культури, філософії, мовознавства, психології, фізіології, акторської майстерності тощо.

Постановка проблеми. У сфері перекладу та підготовці майбутніх фахівців риторика займає вагомe місце саме через складний синтез багатьох дисциплін. Але як стверджує Шупта О.В. «сьогодні немає чіткого уявлення місця, ролі та функцій риторичної культури перекладача у світі сучасних завдань вітчизняної освіти» [4]. У курсі риторики, яка викладається у вищих навчальних закладах дисципліну зазвичай розподіляють на чотири частини: історія, теорія, практика та техніка. Проте у практичному напрямі головна увага відводиться підготовці публічних виступів та промов, професійний аспект майбутніх перекладачів майже не висвітлюється у сучасних курсах. Тому перспективним у подальших дослідженнях з цієї теми є формування комплексного підходу до викладання риторики з урахуванням спеціальності студентів, фахової підготовки перекладачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Викладання риторики в Західній Європі і у США посилюлося з кінця 50-х років ХХ сторіччя. А з появою таких шкіл, як група «μ» у Бельгії та Франції, риторичну взагалі почали вважати одним із найперспективніших напрямів функціонально-комунікативного підходу до вивчення мови. До визначних теоретиків сучасної риторики належать Хаїм Перельман, Генрі Джонстоун, Кеннет Берк, Маршалл Маклуен та І. В. Річардс. А серед вітчизняних дослідників варто назвати О. Волкову, Н. Іпполітову, Л. Мацько, Г. Сагач, Л. Аксьонову, Н. Бабич, Т. Панько, М. Пентилюк тощо. Значним внеском у формування риторичної культури студентів є роботи Я. В. Білоусової та А. Шнайдер.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Основною проблемою у формуванні риторичної культури майбутніх перекладачів є відсутність чіткої концепції їх підготовки саме в галузі риторичної майстерності. Перспективним у цьому напрямі є дисертація Я.В. Білоусової – «Формування риторичної культури студентів гуманітарних факультетів у навчально-виховному процесі».

Риторична діяльність, на думку Я.В. Білоусової, – «здатність особистості реалізувати свої найкращі творчі здібності з моменту ви-

никнення слова (ідеї) до його виголошення і цим самим удосконалювати себе і суспільство в цілому, тобто риторична діяльність охоплює діяльність мисленнєво-мовленнєву та комунікативну» [2, с. 7].

В свою чергу риторична культура є показником духовного розвитку, сформованих риторичних знань, умінь та навичок, а також здібностей та потреб у риторичній діяльності [2, с. 7]. Хоча дослідниця описує формування риторичної культури студентів-гуманітаріїв, основні елементи її теорії та етапів підготовки студентів можна вдало застосовувати і для студентів-перекладачів.

Мета статті: систематизувати підходи та концепції до формування риторичної культури майбутніх перекладачів, зазначити перспективні теми подальших досліджень у цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу. Довгий час, розбіжності між мовами та культурами були майже виключно прив'язані до лексики та граматики, Д. Хаймс сформулював новий «принцип відносності», який вперше підкреслив багатофункціональність мови та перемістив фокус на мову:

«A general theory of language and social life must encompass the multiple relations between linguistic means and social meaning. [...] Language as such is not everywhere equivalent in role and value; speech may have different scope and functional load in the communicative economies of different societies» [5, с. 39].

Виходячи з цього, цілком доречним є розглядати культурний контекст не як абстрактну систему, але, перш за все, в термінах комунікативної компетенції та правил мовлення. Таке розуміння комунікативного процесу та інтеркультурної специфіки професійної діяльності майбутніх перекладачів надасть змогу по-новому подивитися на процес професійної підготовки студентів.

Але риторика набагато більше, ніж теорія переконання. Вона не тільки вчить мистецтву переконливого мовлення, але і самостійній творчості через тексти. Перш за все, риторика надає інструменти, які дозволяють студентові висловлюватися відповідно до об'єктів, мовленнєвих ситуацій, адресатів тощо. Риторика є, не в останню чергу, евристичним інструментом, який вчить набувати, зберігати і відтворювати ресурси з різних галузей та сфер знань.

Таким чином, риторика виявляється всеохоплюючою доктриною розмовного та письмового слова і може бути визначена в самому загальному ви-

гляді як систематизоване суб'єктне, ситуаційне та партнерське мистецтво вираження, як соціального інституту, як інструмент зберігання та постійного оновлення колективних знань.

Теорія риторики традиційно орієнтована на монологічне мовлення. Вона розглядається у всіх проявах наукової риторики, бо великі виступи є відображенням культури. Як відомо, існує три основні вияви монологічного мовлення у риторичці: політична промова (*genus deliberativum*), судова промова (*genus iudiciale*) і урочиста (*genus demonstrativum*), яка використовується особливо на громадських та святкових заходах. Отже, при підготовці майбутніх перекладачів, доречним є поглиблення знань студентів у професійній лексиці різних функціональних стилів (особливо в офіційно-діловому спілкуванні).

На противагу монологу, діалогічна взаємодія є особливим завданням для оратора через складні умови застосування комунікативних стратегій. У ситуації інтерв'ю, оратор повинен враховувати втручання адресата, який представляє активного контр-оратора зі своїми комунікативними цілями. Стратегічні розрахунки тут лише частково реалізовані. Тому важливим є вміння для студентів керувати і контролювати хід розмови за допомогою постійного аналізу ситуації та відповідної адаптації тактики розмови щодо цільової передумови.

Як стверджує Й. Кнапе у риторичці є комунікативні основні умови (наприклад: аудиторія, місце, час), які відповідають на питання: Хто? Що? Де? З чим? Чому? Яким чином? Коли? Для того, щоб повідомлення оратора (у нашому випадку студента-перекладача) було вдалим та переконливим, потрібний цілісний аналіз комунікативної ситуації за параметрами вказаними Й. Кнапе. Студентові важливо вивчити окремі компоненти для досягнення їх потенціалу, щоб в свою чергу запобігти негативній чи несприятливій ситуації мовлення [7, с. 87].

Окрім периферійних параметрів, які потрібно враховувати студентові, є по суті, два основні: з одного боку, оратор присутній під час комунікативної ситуації особисто, а з іншого боку, виникають подекуди ситуації, в яких присутність оратора опосередкована, наприклад, в телевізійній передачі, у телефонній розмові або на інших носіях інформації. В останніх випадках, на результати спілкування впливатиме середовище, яке майбутній перекладач також повинен враховувати при підготовці свого виступу чи роботи. В риторичці дослідники навіть виділяють окрему сферу вивчення впливу просторових умов на результати риторичної діяльності та процесу переконання.

Аргументація під час виступу чи промови є дійсно центральним переконливим інструментом оратора, але не єдиним. Для майбутнього перекладача можна виділити ще два елементи, які доповнюють і підтримують аргумент: створення образу та стимулювання аудиторії. Тільки у взаємодії всіх трьох засобів риторичне спілкування є переконливим.

З незапам'ятних часів, людське тіло виступає як головне знаряддя у спілкуванні між людьми. Навіть у класичній теорії риторики розглядаються звукові та вокальні характеристики людського тіла. Дослідники зосереджують увагу також і на

невербальному спілкуванні: мова жестів глухих; художні форми, такі як пантоміма; можливості так званої невербальної комунікації.

Ще античні підручники з риторики включали в себе інструкцію щодо вдалої передачі голосу, жестів і знаків, а також щодо одягу оратора. Студентам-перекладачам також було б корисним ознайомитися з цими елементами комунікації, оскільки вони можуть надати додатковий акцент до повідомлення, а в ситуації нехтування такими невербальними правилами спілкування, навпаки, відвернути увагу слухачів чи нівелювати досягнутий успіх у перекладацькій діяльності [6, с. 131-169].

Лінгвістичне перетворення тексту також сприяє його переконливості чи виразності. Риторичні фігури виступають своєрідним знаряддям перекладача, яке структурно оформлює вигляд тексту та його естетичність для реципієнта. Але тут, в свою чергу, виникає етичне питання: чи має перекладач право додавати, опускати, вдаватися до додаткових перерахунків чи інверсії під час своєї діяльності? Такі трансформації та операції з риторичними фігурами можуть відбуватися на синтаксичному та семантичному рівнях. Як правило, якщо переклад розглядається з концептуального боку, тоді заради досягнення адекватності перекладач має повне право вдаватися до подібних трансформацій та перетворень, хоча деякі дослідники не згодні з таким підходом до перекладацької діяльності [8, с. 1459-1498].

Висновки і пропозиції. За Л. Аксьоною, риторична культура – це цілісна система актуальних ціннісно орієнтованих норм мовленнєвої взаємодії між людьми, оволодіння якою сприяє «окультуриванню» людини, тобто формуванню людини культури. Риторична культура передбачає знання педагогом риторичних норм і вміння застосовувати ці норми в процесі мовленнєвої взаємодії, шляхом якої й відбувається реалізація цілей та завдань освіти. Основними компонентами такої культури є вміння проектувати риторичну ситуацію; усвідомлювати, планувати й творчо продукувати риторичну подію; здійснювати риторичну рефлексію [1, с. 4].

Студенти усвідомлено здійснюють рефлексію й коригування власної професійно орієнтованої риторичної діяльності з погляду базових категорій риторики (етосу, логосу, пафосу), взаємовідповідності змісту і форми мовлення, ефективності досягнення результату тощо. Отже, риторична культура – це сукупність риторичних знань, умінь, особистісних духовних цінностей, переконань, які лежать в основі професійно орієнтованої риторичної діяльності його як елітарної риторичної особистості [3, с. 217-219].

Високий рівень такої культури є запорукою успіху перекладача в різних професійно орієнтованих комунікативних ситуаціях.

Перспективним є подальше удосконалення існуючих дидактичних матеріалів з підготовки майбутніх перекладачів. Теоретичною базою можуть слугувати роботи Й. Кнапе, який розглядає 5 основних етапів, які повинен подолати перекладач заради досягнення своєї мети. Проте, дискусійним вбачається проблема неперекладності, яка становить основну перешкоду особливо при інтеркультурній комунікації.

Список літератури:

1. Аксенова Л. П. Формирование риторической культуры преподавателя высшей школы: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Аксенова Л. П. – Екатеринбург, 2002. – 195 с.
2. Білоусова Я. В. Формування риторичної культури студентів гуманітарних факультетів у навчально-виховному процесі: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Я. В. Білоусова; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 20 с.
3. Усатий А. В. Формування риторичної культури майбутнього вчителя-словесника // Педагогічна риторика: історія, теорія, практика: монографія / [Кучерук О. А., Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. та ін.]; за ред. О. А. Кучерук. – К.: КНТ, 2016. – 258 с.
4. Шупта О. В. Риторична культура майбутнього перекладача як фактор успішності його професійної діяльності / О. В. Шупта / Scientific Researches and Their Practical Application. Modern State and Ways of Development. – 2015. – Режим доступу [Електронний ресурс]: <http://www.sworld.com.ua/konfer41/52.pdf> (16.01.2018).
5. Hymes, Dell. «Two Types of Linguistic Relativity (with Examples from Amerindian Ethnography)» / Dell Hymes / In: W. Bright (Hg.): Sociolinguistics. – 1966. – The Hague: Mouton. – S. 115-167.
6. Kalverkämper Hartwig. Die Rhetorik des Körpers. Nonverbale Kommunikation in Schlaglichtern / Hartwig Kalverkämper / In: Joachim Dyck, Walter Jens und Gert Ueding (Hrsg.): Körper und Sprache. Tübingen. – 1994. – S. 131-169.
7. Knappe Joachim. Was ist Rhetorik? / Joachim Knappe / Stuttgart. – 2000. – S. 87.
8. Schirren Thomas. Figuren im Rahmen der klassischen Rhetorik / Tropen im Rahmen der klassischen Rhetorik / Thomas Schirren / In: Ulla Fix, Andreas Gardt und Joachim Knappe (Hrsg.): Rhetorik und Stilistik. Ein internationales Handbuch historischer und systematischer Forschung. – Bd. 2. Berlin und New York. – 2008. – S. 1459-1498.

Муратова В.Ф.

Черноморский национальный университет имени Петра Могилы

ПЕРЕВОДЧЕСКИЙ АСПЕКТ ПРЕПОДАВАНИЯ РИТОРИКИ**Аннотация**

В статье речь идёт о проблеме формирования риторической культуры будущих переводчиков. Важным аспектом преподавания риторики для студентов-переводчиков является понимание различий между разными функциональными стилями языка, между разными культурами. Кроме того, значительное внимание отводится тем препятствиям в интеркультурной коммуникации, которые могут вызвать ошибочное толкование оригинала и привести к переводческим ошибкам. В статье также указываются перспективные темы для дальнейшего изучения, направленных на формирование компетенции будущего переводчика.

Ключевые слова: риторическая культура, межкультурная коммуникация, функциональный стиль, переводчик, коммуникативный процесс.

Muratova V.F.

Petro Mohyla Black Sea National University

TRANSLATION ASPECT OF TEACHING RHETORIC**Summary**

The given article deals with the problem of teaching rhetoric for future interpreters. The important factor of rhetoric culture formation lies in understanding of cultural differences, different functional styles and those intercultural nuances that complicate the process of translation. Interpreters' rhetoric culture is defined as a complex system that includes different aspects of mental and intellectual education. Besides the significant attention is given to the problems of intercultural communication that may cause mistakes in translation and text interpretation.

Keywords: functional style, interpreter, rhetoric culture, intercultural communication, the process of communication.